

**DIE MAGNESITGEWINNUNG UND-VERARBEITUNG
IN DER GRIECHISCHEN REGION
NORD EUBÖA
WÄHREND DES 19. UND 20. JHS.
AUF DER GRUNDLAGE VON ARCHIVQUELLEN**

INAUGURALDISSERTATION

**Zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie
dem Fachbereich Philosophie und Geisteswissenschaften
der Freien Universität Berlin**

vorgelegt von

Ioannis G. Palantzas

aus Palaiokastro Elassonas (Griechenland)

Jahr der Einreichung: 2007

(Foto: Hütte zur Verarbeitung von Magnesit am Ort Katounia Evias, 1910)

- 1. Gutachter: Prof. Dr. Konstantinos A. Dimadis**
Byzantinisch-Neugriechisches Seminar, Fachbereich Philosophie und
Geisteswissenschaften, FUBerlin
- 2. Gutachter: Prof. Pavlos A. Kiriakidis, Fakultät für**
Erziehungswissenschaften, Universität Ioanninon / Griechenland

Datum der Disputation: 25.06.2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	1
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	19
1. Η ιστορία του Ελυμνίου μέχρι το 1832.....	19
2. Η Λίμνη στη μετά την ανεξαρτησία εποχή (1832-1848).....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^Ο : ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΛΙΜΝΗΣ	29
1.1. Οι απαρχές της μεταλλευτικής δραστηριότητας στην περιοχή του σημερινού Δήμου Ελυμνίων.....	29
1.2. Αιτήσεις επίδοξων μεταλλευτών.....	31
1.3. Η Παραχώρηση Μεταλλευτικών Δικαιωμάτων της 11 ^{ης} Ιουλίου 1886.....	35
1.4. Οι μισθωτές των κοινοτικών μεταλλείων Λίμνης μέχρι το 1913.....	37
1.4.1. Φράνκ Νόελ (1882-1889).....	37
1.4.2. Φωκίων Νέγρης – «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων (1889-1912).....	39
1.4.3. Ιάκωβος Σταϊγγερ (1897-1906).....	40
1.4.4. Γεώργιος Ν. Σκαλλιέρης (1906-1914).....	41
1.5. Η σημαντικότερη αμφισβήτηση των ορίων της Παραχώρησης Μεταλλευτικών Δικαιω- μάτων της 11 ^{ης} Ιουλίου 1886 (1910-1912).....	46
1.6. Η Κοινότητα Λίμνης και οι σχέσεις της με την «Αγγλοελληνική Εταιρεία» (1902-1911)	50
1.6.1. Η «Αγγλοελληνική Εταιρεία» αρωγός της τοπικής κοινωνίας στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914-1916).....	52
1.7. Νικόλαος Β. Παπαντωνάτος (1913-1915).....	55

1.7.1. Η «ιδιωτική» Κοινότητα Λίμνης και η «διοικητική» Κοινότητα Λίμνης (1912-1918)	60
1.7.2. Τα κοινοτικά μεταλλεία από το 1912 μέχρι το 1920.	64
1.7.3. Η δημοπρασία εκμίσθωσης των κοινοτικών μεταλλείων Λίμνης του 1922 - Παπαντωνάτος (1922-1927).	74
1.7.4. Η υπομίσθωση των Ραφαήλ και Δεπιάν - «Εταιρεία Μεταλλείων και Εμπορ(ε)ίας Μεταλλευμάτων» (1927-1932).	81
1.7.5. Η επιστροφή του Παπαντωνάτου (1932-1937).	86
1.7.6. Η οικονομική εξάρτηση της τοπικής κοινωνίας από τις μεταλλευτικές δραστηριότητες του Παπαντωνάτου (1938-1940).	99
1.7.7. Το οικονομικό αδιέξοδο του Παπαντωνάτου και οι προσπάθειες του Κοινοτικού Συμβουλίου Λίμνης για την έξωσή του από τα κοινοτικά μεταλλεία (1937-1940).	102
1.7.8. Ο Παπαντωνάτος και η εκποίηση του υπέργειου συρμού μεταφοράς του λευκόλιθου (Γραμμή Ντεκοβίλ-Decauville) (1942-1945).	105
1.8. Άλλες προσπάθειες εξορυκτικής δραστηριοποίησης στο χώρο περιμετρικά της Λίμνης	109
1.8.1. «Ο.Ε. (Ομόρρυθμη Εταιρεία) Λαίνου, Στάμου, Βλαχούτσικου, Αφών Καλλιντέρη, Πυρουλάκη, Καράμπελα και κληρονόμων Δημουλά και Νίκου» (1916-1968) και Α.Ε. «Limni-Magnesite S.A.» (1968-1977).	109
1.8.2. Γουλιέλμος Ιωάννου Αβραάμ Χοϊζερ (1921-1937).	113
1.9. Τα κοινοτικά μεταλλεία Λίμνης μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.	115
1.9.1. Οι προσπάθειες για την ενοκίαση των κοινοτικών μεταλλείων (1948-1949).	115
1.9.2. Σκαλιστήρης Μ. Δημήτριος - «Α.Ε. Εμπορική Μεταλλευτική» (1949-1961).	119
1.9.3. «Ε.Π.Ε. Μεταλλεύματα και Λατομικά Ορυκτά» (1961-1965).	130
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ	
ΓΑΛΑΤΑΚΗ133	
2.1. Τα περιουσιακά στοιχεία του Μοναστηριού (1835-1930)	133
2.2. Η εκμετάλλευση των μεταλλευτικών χώρων της Μονής από το 1847 μέχρι το 1889.	134
2.3. Η «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» (1889-1896).	147

2.4. Η εταιρεία «Πετριφάϊτ Λίμιτεδ» (1896-1899).....	149
2.4.1. Η ανάπτυξη μεταποιητικής υποδομής από την εταιρεία «Πετριφάϊτ Λίμιτεδ» στην κοιλάδα των Κατουνίων (1896-1901).....	155
2.4.2. Η ατμομηχανή του υπέργειου σιδηρόδρομου πρόξενος πολλών πυρκαγιών κατά την καλοκαιρινή περίοδο (1902-1914).....	169
2.5. Η «Αγγλοελληνική Εταιρεία» ή «Αγγλογκρήκ» (Anglogreek Magnesite Company Limited) (1902-1959).....	171
2.5.1. Η «Αγγλογκρήκ» στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914-1916).....	194
2.5.2. Το εξορυκτικό επίτευγμα του 1917.....	200
2.5.3. Η ανανεωμένη σύμβαση του 1919.....	204
2.5.4. Η «Αγγλογκρήκ» στη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1920-1941).....	207
2.5.5. Η «Αγγλογκρήκ» στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής (1941-1944).....	213
2.5.6. Η οριστική παύση των εργασιών της «Αγγλογκρήκ» (1945-1959).....	214
2.5.7. Η ιδιοκτησιακή μεταβολή της κοιλάδας των Κατουνίων (1959-1984).....	216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟ- ΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ

.....	221
3.1. Προκόπι (Αχμέτ Αγά) (1830-1922).....	221
3.2. Μαντούδι (1870-1999).....	229
3.2.1. Μαντούδι (1870-1933) - «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» (1870-1913).....	229
3.2.2. Μαντούδι - Οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις του Δημητρίου και Γρηγορίου Παπαστρατή (1912-1994).....	232
3.2.3. Μαντούδι – «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» (1913-1972), «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.) (1972-1996), «V(B)iomagn» (1996-1999).....	235

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΛΙΜΝΗΣ ΚΑΙ Η ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΥΚΟΛΙΘΟ249

- 4.1.** Η ιστορική καταγωγή της κοινοτικής περιουσίας (αρχές 16^{ου} αι.-1831).....249
- 4.2.** Οι απόπειρες σφετερισμού της κοινοτικής περιουσίας (1839-1896).....253
- 4.3.** Οι διανομές γης, από την περιουσία της Κοινότητας Λίμνης, του 1877 και 1922.....254
- 4.4.** Οι δικαστικές διεκδικήσεις του Ελληνικού Δημοσίου κατά της κοινοτικής περιουσίας256
- 4.5.** Η ανάπτυξη και η παρακμή της ιστιοφόρου ναυτιλίας στη Λίμνη.....257
- 4.6.** Λίμνη και Λευκόλιθος.....262

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΞΟΡΥΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ (1830-2007).....271

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....281

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....285

- Π.1.** Γενική ιστορία του λευκόλιθου (ορυκτολογικά-τεχνικά-ιστορικά-περιβαλλοντικά στοιχεία).....287
- Π.2.** «Κατάστασις εξορυχθέντος λευκολίθου, εκ των ορυχείων της *I. Μονής Γαλατάκη*, υπό των Εταιρειών *Petrifite* και *Anglogreek*, της περιόδου 1900-1910».....295
- Π.3.** «Πίνακας παραχωρηθέντων μεταλλείων στην περιοχή του Δήμου *Αιγαίων*, Κηρέως και *Νηλέως* το 1917».....296
- Π.4.** Πληροφορίες για τη μεταλλευτική δραστηριότητα στην Εύβοια το 1917.....299
- Π.5.** Κατάλογοι εργαζόμενων [Καράμπελας 1917, Αγγλοελληνική Εταιρεία 1917 και 1940 (Κατούνια-Κάκαβος), Παπαντωνάτος 1937].....302
- Π.6.** Στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό της περιοχής από τις απογραφές του 1852, 1884, 1907, 1920, 1928, 1940, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991 και 2001.....347

Π.7. Άρθρο από το Περιοδικό «Βιομηχανική Επιθεώρησης» (τ. 1946) για την πρώτη, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, φόρτωση λευκόλιθου από το Κυμάσι.....	351
Π.8. Αποθησαύριση χωρίων σχετικών με τα εξορυκτικά χρονικά της «Αγγλογκρήκ», στα Κατούνια, από το λογοτεχνικό βιβλίο του Σκαρλή, Ν. Βαγγέλη (ψ. Πρίαμος): «Αναφορά στο Μέλλον».....	358
Π.9. Στατιστικά στοιχεία των κυριότερων μαγνησιούχων και άλλων μεταλλευτικών προϊόντων της περιόδου 1865-2004.....	364
Π.10. Απομαγνητοφωνημένα αποσπάσματα από τη συνέντευξη του Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη...	367
Π.11. Χάρτες.....	373
Π.12. Φωτογραφίες.....	377
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	385
ΠΗΓΕΣ	387
1. Ανέκδοτες Αρχαιακές Πηγές και Μαρτυρίες.....	387
1.1. Αρχεία και Φάκελοι ανέκδοτων εγγράφων	387
1.2. Συλλογή προσωπικών Μαρτυριών.....	391
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	393
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	399
1. ZUSÄTZLICHER ANHANG (ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ) ...	425
Zusammenfassung der Forschungsarbeit in der Deutschen Sprache – (Περίληψη της εργασίας στη Γερμανική Γλώσσα).....	427

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- Α. Ε. Μ.** **Αρχειό Ευβοϊκών Μελετών (Χαλκίδα)**
- Α. Ι. Μ. Γ** **Αρχειό Ιεράς Μονής Αγίου Νικολάου Γαλατάκη Ευβοίας**
- (Γ. Α. Κ.) Α. Ν. Λ.** **(Γενικά Αρχεία του Κράτους) Αρχεία Νομού Λέσβου**
- Β. Π.** **Βιβλία Πράξεων**
- Γ. Α. Κ.** **Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αθήνα)**
- Ε. Λ. Ι. Α.** **Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Αθήνα)**
- Ι. Ε. Ε.** **Ιστορία Ελληνικού Έθνους**
- Ο. Δ. Ε. Π.** **Οργανισμός Διαχείρισης Εκκλησιαστικής Περιουσίας της
Εκκλησίας της Ελλάδος**
- (Γ. Α. Κ.) Τ. Α. Λ.** **Τοπικό Αρχείο Λίμνης**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι οι εξορυκτικές δραστηριότητες του λευκόλιθου στην ευρύτερη περιοχή τη Βόρειας Εύβοιας, η οποία εντάσσεται διοικητικά και γεωγραφικά στην περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας. Έμφαση, βέβαια, δίνεται στα μεταλλεία της περιοχής του σημερινού Δήμου Ελυμνίων, ο οποίος στο παρελθόν έχει να επιδείξει μια σειρά ονοματολογικών και διοικητικών μετασχηματισμών¹. Έτσι, όταν το 1836 συστάθηκε ο Δήμος Αιγαίων, ο οποίος περιελάμβανε 17 ακόμα οικισμούς, η Λίμνη συνέχισε να λειτουργεί ως έδρα του. Παράλληλα, όμως, ο πληθυσμός της συνέβαινε να οργανώνεται σε μια ανεξάρτητη Κοινότητα Λίμνης, η οποία, μάλιστα, θεωρούνταν ιδιοκτήτρια των μεταλλείων του Δήμου και είχε οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια μέχρι, περίπου, το 1918.

¹ Συγκεκριμένα η κωμόπολη της Λίμνης (**Παράρτημα: Π.12.1.**) αποτελεί σήμερα την έδρα του Δήμου Ελυμνίων, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται ακόμα οι εξής κοινότητες: Ροβιές, Αγιαννάκος, Δαμιά, Καλαμούδι, Κούλουρος, Μαρούλι, Παλιοχώρι, Χρόνια, Ρετσινόλακκος, Μουρτιάς, Δάφνη, Κουρκουλοί, Κεχριές, Σκεπαστή. Βέβαια, ο αρχαιοπρεπής όρος Ελύμνιον, ο οποίος παραπέμπει στην ομώνυμη πόλη της ελληνικής αρχαιότητας, συνεχίζει να χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα παράλληλα με τη νεότερη παραλλαγμένη του μορφή Λίμνη και να προσδιορίζει μονοπωλιακά τους κατοίκους του κυρίως πολισματος, πρακτική στην οποία ευθυγραμμίστηκε άλλωστε και η τοπική βιβλιογραφία.

Πάντως, η Λίμνη προεπαναστατικά αλλά και μετά την ανεξαρτητοποίηση του Ελληνικού Κράτους, αποτελούσε κεφαλοχώρι της ευρύτερης περιοχής, η οποία αναπτύσσεται περιμετρικά του πολισματος, και λειτουργούσε ως κέντρο της σε κάθε διοικητική μεταβολή που επιχειρούνταν. Έτσι, όταν το 1836 συστάθηκε ο Δήμος Αιγαίων, το όνομα του οποίου παρέπεμπε στις αρχαίες Αιγές και ο οποίος συμπεριελάμβανε 17 οικισμούς, η Λίμνη ορίστηκε ως έδρα του Δήμου.

Ακολούθως, σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, μέσα στον πληθυσμό της πολίχνης λειτουργούσε, αρχικά άτυπα, ο θεσμός μιας κοινοπραξίας-αστικής εταιρείας, η οποία καταχρηστικά προσαγορευόταν Κοινότητα Λίμνης. Το ιδιότυπο αυτό οργανωτικό σχήμα, με οντότητα νομικού προσώπου μετά την εφαρμογή του Νόμου ΑΧΛΖ' του 1887, συγκροτούνταν αρχικά από μέλη και αργότερα από απογόνους των 145 οικογενειών που, πριν και κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, συγκροτούσαν την ανοργάνωτη Κοινότητα Λίμνης και είχαν καταβάλει τα αναλογούντα χρηματικά ποσά για την εξαγορά της από τους Οθωμανούς. Είχε, μάλιστα, διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια και αντιπροσωπευόταν από δικό της Πάρεδρο και Κοινοτικό Συμβούλιο. Βέβαια, οι αποφάσεις του έπρεπε να τυγχάνουν της έγκρισης του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Αιγαίων, αλλά επειδή συνέβαινε ο εκάστοτε Δήμαρχος Αιγαίων να τελεί συνήθως και Πρόεδρος της αστικής αυτής κοινοπραξίας, σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η συνύπαρξη των δύο διοικητικών θεσμών υπήρξε αρμονική.

Το 1912, όμως, εκδόθηκε ο Νόμος ΔΝΖ': «*περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων*», με τον οποίο θεσπίστηκαν οι κοινότητες στην Ελλάδα για τους οικισμούς που είχαν πληθυσμό κάτω από 10.000 χιλιάδες κατοίκους. Με το Β.Δ.: 11/16-8-1912, Φ.Ε.Κ.: Α' 245: «*Περί αναγνωρίσεως των δήμων και κοινοτήτων του νομού Ευβοίας*», που ακολούθησε το βασικό νόμο, η Λίμνη και όλα τα χωριά, τα οποία υπάγονταν ως τότε στο Δήμο Αιγαίων, έγιναν ανεξάρτητες κοινότητες.

Μάλιστα, ο Άρειος Πάγος, με σχετική του απόφαση, συμπεριέλαβε στις νέες κοινότητες (διοικητική Κοινότητα Λίμνης) και αυτές που είχαν οργανωθεί παλαιότερα (ιδιωτική Κοινότητα Λίμνης). Η μεταβίβαση, βέβαια, των περιουσιακών στοιχείων της παλιάς-ιδιωτικής Κοινότητας στη νέα-διοικητική Κοινότητα ολοκληρώθηκε το 1918, αφού μεσολάβησε 8χρονος σκληρός δικαστικός αγώνας για την αποφυγή της συγχώνευσης.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η Κοινότητα Λίμνης αναβαθμίστηκε σε Δήμο Λίμνης (Β.Δ.: 9-2-1948, Φ.Ε.Κ.: Α' 56/1948) και με την πρόσφατη διοικητική μεταρρύθμιση (Καποδίστριας-Νομοθετική διακήρυξη της ίδρυσης του Δήμου Ελυμνίων: Ν. 25391/4-12-97, Φ.Ε.Κ.: 1^ο Τεύχος, αρ. φ. 244) έγινε έδρα του σημερινού Δήμου (1-1-1999).

Η ενασχόλησή μου με τα μεταλλεία που αναπτύσσονται στην περιοχή του ξεκινά από το 1997, όταν, ως καθηγητής στο Γυμνάσιο Λίμνης και σε συνεργασία με άλλους συναδέλφους, ενέταξα τη μελέτη τους στα πλαίσια της υλοποίησης προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, τα οποία τελικά εκπονήθηκαν με επιτυχία από τη συγκεκριμένη σχολική μονάδα².

Βασική αφορμή και κίνητρο της ερευνητικής μου προσπάθειας ήταν η επισήμανση των πολλών βιομηχανικών κτιρίων και άλλων διάσπαρτων εθνοαρχαιολογικών χώρων της περιοχής, οι οποίοι καταδείκνυαν και στον εφήμερο επισκέπτη ότι ο τόπος είχε πλούσιο εξορυκτικό και μεταλλουργικό ενδιαφέρον και ότι σχετικά πρόσφατα είχε γνωρίσει τη δική του «Βιομηχανική Επανάσταση», από την οποία φαινόταν να έχει απομακρυνθεί πλέον ανεπιστρεπτί.

Κάποιες προηγούμενες εμπειρίες μου, από την αποτύπωση βιομηχανικών κτιρίων και εθνοαρχαιολογικών χώρων στο νησί της Σαμοθράκης (1984-1986), μου έδιναν τη δυνατότητα να υποθέσω ότι οι εξορυκτικές και μεταλλουργικές διεργασίες που συντελέστηκαν στην ευρύτερη περιοχή, σε τόσο μεγάλη έκταση και βάθος χρόνου, συνθέτουν ένα αυτονομημένο ιστορικό πεπραγμένο. Όλα αυτά διαμορφώνουν μια πολύτιμη παρακαταθήκη για κάθε ερευνητή της κοινωνικής ιστορίας, ο οποίος θα ήθελε να προσεγγίσει την ελάχιστα γνωστή και αδικημένη από την ιστορική έρευνα περίοδο της βιομηχανικής ανάπτυξης και εξορυκτικής δραστηριότητας, οι οποίες υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα στη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

Η υπάρχουσα ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, η οποία αναμφισβήτητα αποτέλεσε τη βάση της έρευνάς μου, φαίνεται να αγνοεί τη Βόρεια Εύβοια και τη συμβολή της στην γενικότερη εκβιομηχάνιση της Ελλάδας. Αρχικά, η επισήμανση αυτή ισχυροποίησε την πρόθεση της ερευνητικής μου προσπάθειας στην αποκατάσταση της ιστορικής αδικίας, αλλά παράλληλα αυτή η ανυπαρξία στοιχείων δεν έπαυε να λειτουργεί ανασταλτικά ως μια εγγενής αδυναμία στο όλο εγχείρημα.

Η ένδειξη σε βιβλιογραφική υποστήριξη πολύ γρήγορα αντισταθμίστηκε από τον πλούτο σε αρχειακό υλικό, το οποίο συνέβαινε να έχει διαφυλαχθεί στο Τοπικό Αρχείο Λίμνης και στην Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Γαλατάκη. Η αξιοποίηση του πρωτογενούς

² Καρπός των προσπαθειών αυτών ήταν η έκδοση δύο βιβλίων:

- «Ελυμνίου Περιήγηση» (1997), σε συνεργασία με τον Μανούση Μιχάλη (Τεχνολόγο) και
- «Foto Album Ελυμνίων» (1998-1999), σε συνεργασία με τον Βασιλόπουλο Παναγιώτη (Χημικό).

αυτού υλικού, ανέκδοτου στην μεγαλύτερή του έκταση³, σε συνδυασμό με τις πρόσφατα συγκεντρωμένες προφορικές μαρτυρίες, των ελάχιστων πλέον υπερηλίκων μεταλλωρύχων, συνετέλεσαν ασφαλώς στην παρουσίαση μιας, κατά το δυνατό, ολοκληρωμένης εικόνας της ζωής στους μεταλλευτικούς χώρους και στην οργάνωση της τότε Κοινότητας Λίμνης.

Το χρονικό αυτής της σημαντικής σελίδας για τη μεταλλευτική, και όχι μόνο, ιστορία της χώρας μας προσπάθησα να το ανασυνθέσω εστιάζοντας την έρευνά μου στον εντοπισμό της αφετηρίας αυτής της εκμετάλλευσης, στη μετέπειτα εντατικοποίησή της, στη σταδιακή της μετατόπιση και κυρίως στη μελέτη των επιπτώσεών της πάνω στις τοπικές κοινωνίες οι οποίες την υποστήριξαν.

³ Επισημαίνεται ότι στην παρούσα εργασία τα παραθέματα από τις αρχειακές πηγές μεταφέρονται ως έχουν, χωρίς καμία απολύτως παρέμβαση, εκτός από την εσκεμμένη επιλογή παράλειψης των τονικών σημείων και πνευμάτων που δεν απαντώνται στη δημοτική.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις υπώρειες του όρους Κανδήλι (1225 μέτρα), στη Βόρεια Εύβοια, εκεί που ο σημερινός Δήμος Ελυμνίων συναντάται με το Δήμο Κηρέως⁴ και Νηλέως, η γη επιφύλασσε στους κατοίκους μια έκπληξη που έμελλε να διαταράξει τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές ισορροπίες της ευρύτερης περιοχής. Αυτό το δώρο της φύσης ήταν ο παγκόσμιος γνωστός λευκόλιθος της Εύβοιας.

Ένα ελληνικό El Dorado, μια «εξορυκτική φρενίτιδα» αναπτύχθηκε τον περασμένο κυρίως αιώνα στις μεταλλευτικές θέσεις της (Υ)Ψηλής Ράχης, του Αρχάγγελου, του Κάκαβου και άλλων χώρων που τροφοδότησαν τη φαντασία των επίδοξων μεταλλευτών για γρήγορο πλουτισμό και ενίσχυσαν τον πυρετό του «άσπρου χρυσού».

Είναι αξιοπρόσεκτο ότι μια σχετικά μικρή σε έκταση περιοχή λίγων τετραγωνικών χιλιομέτρων που οριοθετείται αδρά μεταξύ δύο θαλασσών, του Αιγαίου Πελάγους στα ανατολικά και του Ευβοϊκού Κόλπου στα δυτικά, και δύο ορεινών όγκων, του Ξηρού όρους ως βόρειου και του Κανδηλίου ως νότιου ορίου, φιλοξενούσε στα πρώτα βήματα του ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους δύο κοινωνίες αρκετά ετερόκλητες μεταξύ τους, με διαφορετικότητα στη κοινωνική διαστρωμάτωση, στις ιστορικές καταβολές, στους οικονομικούς και αναπτυξιακούς προσανατολισμούς, ακόμα και στη ψυχοσύνθεση των κατοίκων τους. Αναμφίβολα, αυτή η ανομοιογένεια και η διαφοροποίηση στη φυσιογνωμία αλλά και στη σύνθεση του πληθυσμού των δύο γειτονικών περιοχών εκφράστηκε ιδιαίτερα και στη σχέση τους με τη χρήση και την ιδιοκτησία της γης, όπως αυτή κυρίως διαμορφώθηκε στα μετεπαναστατικά χρόνια.

Αυτό το πλαίσιο των ιδιοκτησιακών σχέσεων αποτέλεσε μια σημαντική παράμετρο στην έναρξη και αργότερα στην ανάπτυξη των μεταλλευτικών εργασιών και διαφοροποίησε το βαθμό εξάρτησης των τοπικών κοινωνιών από το νέο πλουτοπαραγωγικό παράγοντα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μετεπαναστατικά, ενώ οι κάτοικοι στην περιοχή της Λίμνης ήταν ουσιαστικά κύριοι των περιοχών, στις οποίες διαβιούσαν, και η μεταλλευτική περιοχή που εκμεταλλεύονταν ήταν κοινοτική περιουσία, στην περιοχή της εύφορης κοιλάδας του Κηρέα και του Νηλέα, με τις αναπεπταμένες πεδινές εκτάσεις, οι λίγοι

⁴ Πρόκειται για γειτονικές περιοχές, που διαρρέονται από τα δύο ομώνυμα ποτάμια, οι οποίες συμπίπτουν με τους σημερινούς Δήμους Κηρέα και Νηλέα. Μαζί με τον όμορό τους Δήμο Ελυμνίων συμπεριλαμβάνουν μέσα στην έκτασή τους όλη τη μεταλλειοφορία του λευκόλιθου στη Βόρεια Εύβοια (**Παράρτημα: Π.11.2.**).

ιδιοκτήτες γης συνυπήρχαν με τους μεγάλους γαιοκτήμονες, Έλληνες και ξένους. Οι τελευταίοι, μάλιστα, παράλληλα με την αξιοποίηση των τσιφλικιών τους επιδόθηκαν στις πρώτες αναζητήσεις μεταλλευμάτων και αναδείχθηκαν στους πρώτους κατόχους μεταλλείων, όταν αυτά αναπτύσσονταν μέσα στα όρια των ακίνητων περιουσιών τους ή ως μισθωτές ορυχείων γειτονικών περιοχών.

Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στη διαμόρφωση της τοπικής ιδιοκτησιακής πολυμορφίας και η παρουσία του είχε ειδικό βάρος στην ανάπτυξη των τοπικών εξορυκτικών δραστηριοτήτων ήταν και η Μονή Αγίου Νικολάου Γαλατάκη, ιδιοκτησία της οποίας ήταν μερικοί από τους πιο ενδιαφέροντες μεταλλευτικούς χώρους. Η Μονή τους μίσθωνε κυρίως σε ενδιαφερόμενους ξένους «εκμεταλλευτές», ενώ τα συμβόλαια μίσθωσης, που κατάρτιζε, λειτουργούσαν υποδειγματικά για όλες τις άλλες δικαιοπρακτικές μισθωτικές πράξεις.

Στην αφετηρία, λοιπόν, της ύπαρξης του νεοελληνικού κράτους η ταλαιπωρημένη από τη συμμετοχή της στον Αγώνα Βόρεια Εύβοια φιλοξενούσε τρία πολιίσματα: τη Λίμνη στον Ευβοϊκό Κόλπο και το Μαντούδι μαζί με το Προκόπι (Αχμέτ Αγά) προς το Αιγαίο, τα οποία αργότερα συνδέθηκαν με την εξόρυξη και την εκμετάλλευση του λευκόλιθου.

Την φυσιογνωμία των σημαντικότερων οικιστικών κέντρων της περιοχής προσπάθησα να ανασυνθέσω μέσα από μια σύντομη **Ιστορική Αναδρομή**, γιατί η μεταλλευτική πρόκληση που θα αντιμετώπιζαν και η ανταπόκρισή τους σε αυτή ήταν στενά συνυφασμένες με τις καταβολές του παρελθόντος. Στη συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζεται κυρίως το ιδιαίτερα πλούσιο και ενδιαφέρον ιστορικό παρελθόν της Λίμνης, από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Στη συνέχεια, στο εκτενές **1^ο Κεφάλαιο**, επιχειρείται η αναζήτηση των πιο πρώιμων συσχετισμών της τοπικής, λιμνιώτικης, κοινωνίας με τις εξορυκτικές δραστηριότητες. Καταγράφεται η κινητικότητα των υποψήφιων επενδυτών, οι οποίοι παρουσιάζονται στην περιοχή ως απόρροια της εφαρμογής του νέου Μεταλλευτικού Κώδικα X (690) του 1861, και ανιχνεύονται οι προσπάθειες για την οικονομική διασύνδεση της Κοινότητας με το νέο πλουτοπαραγωγικό παράγοντα, μέχρι την τελική Παραχώρηση Μεταλλευτικών Δικαιωμάτων στην ίδια, στις 11 Ιουλίου 1886.

Τα νέα δεδομένα επέτρεψαν στην Κοινότητα Λίμνης την έναρξη των απευθείας εκμισθώσεων των μεταλλείων της. Στη συνέχεια, παρακολουθείται η εναλλαγή των μισθωτών μέχρι την έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, αναλύονται τα συμβόλαια που κάθε φορά συνάπτονται και τεκμηριώνεται η οριστική διασύνδεση της ντόπιας οικονομίας με το λευκόλιθο.

Ο Φράνκ Νόελ, ο Φωκίων Νέγρης («Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων»), ο Ιάκωβος Στάϊγγερ και ο Γεώργιος Ν. Σκαλλιέρης είναι, κατά ακολουθία, οι ενοικιαστές των κοινοτικών μεταλλείων μέχρι το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 20^{ού} αιώνα. Παράλληλα, καταγράφονται οι σημαντικότερες αμφισβητήσεις των ορίων της κοινοτικής μεταλλευτικής παραχώρησης και αξιολογούνται οι συνέπειες από τη διοικητική μεταρρύθμιση του 1912.

Η εμφάνιση και η λειτουργία της «Αγγλοελληνικής Εταιρείας» ή «Αγγλογκρήκ» («Anglogreek Magnesite Company Limited») σηματοδοτεί μια νέα περίοδο για την περιοχή. Αξιολογούνται οι σχέσεις της με την Κοινότητα Λίμνης, οι μεταξύ τους συγκρούσεις για την απόδοση της νόμιμης φορολογίας και επισημαίνεται ο ρόλος της εταιρείας στη δύσκολη περίοδο του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

Η ανάληψη των κοινοτικών μεταλλείων από τον Παπαντωνάτο και η οικειοποίηση της θέσης Κρινής Βρίζας⁵ (18 Ιουλίου 1913) σηματοδοτεί την αφετηρία της πιο μακροχρόνιας και προβληματικής εκμετάλλευσης, η οποία, ενώ ξεκινά με τους καλύτερους οιωνούς, θα καταλήξει μέσω δικαστικών αντιδικιών και διενέξεων να διακοπεί προσωρινά το 1918. Ο ίδιος επανακάμπτει προς γενική κατάπληξη πολλών το 1922. Μεσολαβεί μια ολιγόχρονη περίοδος υπομίσθωσης των κοινοτικών μεταλλείων, από το 1927 έως το 1932, προς τον Αμβρόσιο Λ. Δεπιάν και Νικόλαο Σ. Ραφαήλ («Εταιρεία Μεταλλείων και Εμπορ(ε)ίας Μεταλλευμάτων»).

Στη συνέχεια, με την επιστροφή πάλι του Παπαντωνάτου, παρουσιάζεται η προσπάθειά του για τον εκσυγχρονισμό των μεταλλευτικών του εγκαταστάσεων, η οικονομική εξάρτηση της λιμνιώτικης κοινωνίας από τις μεταλλευτικές του δραστηριότητες, ο σταδιακός οικονομικός του ξεπεσμός, ο οποίος συμπαρέσυρε σε καθοδική πορεία και τη ντόπια κοινωνία, το οικονομικό του αδιέξοδο και η τελική έξωσή του από τα κοινοτικά μεταλλεία. Ακολουθεί η υπόθεση εκποίησης των μεταλλευτικών του υποδομών (Γραμμή Decauville) στη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής, όταν σημειώνεται και ο θάνατός του.

⁵ Για το συγκεκριμένο τοπωνύμιο έχουν επισημανθεί στα εξεταζόμενα έγγραφα διαφορετικές γραφές, όπως: Κρύνη Βρύζα, Κρίνη Βρίζα κ.ά. Παρόλες τις διαφορετικές ετυμολογικές προσεγγίσεις, που θα μπορούσαν να δοθούν για την πιθανολόγηση της προέλευσής του ως π.χ. ενός ανθρωποεπωνυμίου, στην παρούσα εργασία η συγκεκριμένη ονομασία χρησιμοποιείται, από το συγγραφέα, στην πιο συχνά απαντώμενη μορφή του ως Κρινή Βρίζα.

Ανάλογη πολυμορφία υπάρχει και για άλλα τοπωνύμια, όπως και για τη θέση Βοριά (Βορηά ή Βοργιά) Ρέμα, για τον οικισμό Τρούπι(οι), για την (Υ)Ψη(ι)λή Ράχη κ.ά. Οι διαφορετικές, βέβαια, λεκτικές εμφανίσεις των διαφόρων τοπωνυμίων γίνονται σεβαστές και δεν διορθώνονται, όταν αυτές εντάσσονται μέσα σε αποσπάσματα από τις χρησιμοποιούμενες πηγές.

Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την καταγραφή και άλλων προσπαθειών εξορυκτικής δραστηριοποίησης στις παρυφές της πόλης, όπως της «(Ομόρρυθμης Εταιρείας) Ο.Ε. Λαίνου, Στάμου, Βλαχούτσικου, Αφών Καλλιντέρη, Πυρουλάκη, Καράμπελα και κληρονόμων Δημουλά και Νίκου» και του Αβραάμ Χοϊζερ.

Οι προσπάθειες των ιθυνόντων της Κοινότητας Λίμνης για την επανέναρξη των εξορυκτικών δραστηριοτήτων, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδήγησαν στην ανεύρεση νέου ενδιαφερόμενου επιχειρηματία (12 Μαΐου 1949), που αυτή τη φορά ήταν ο «πατριάρχης» των εξορύξεων στον ελλαδικό χώρο Δημήτριος Σκαλιστήρης («Α.Ε. Εμπορική Μεταλλευτική»-«Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι») και διάδοχό του, μετά το 1960, η «(Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης) Ε.Π.Ε. Μεταλλεύματα και Λατομικά Ορυκτά» του Γρηγορίου Παπαστρατή και Γεωργίου Πόρτολου.

Στο **Δεύτερο Κεφάλαιο** κρίθηκε σκόπιμη, για την αρτιότητα και πληρότητα της έρευνας, η επέκταση των αναφορών και στα μεταλλεία που ανήκαν ιδιοκτησιακά και παραχωρούνταν προς εκμετάλλευση απευθείας από το Ηγουμενοσυμβούλιο της Μονής Γαλατάκη, η οποία υπάγεται διοικητικά και οργανικά στην περιοχή της Λίμνης.

Στη συνέχεια, προσδιορίζονται τα όρια των μεταλλευτικών χώρων της Μονής και παρακολουθείται η εκμετάλλευσή τους, μεταξύ των ετών 1847-1889 από κάποιους μεμονωμένους ιδιώτες, για την περίοδο 1889-1896 από την «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» και στη συνέχεια από την εταιρεία ξένων συμφερόντων «Petrifait Limited» (1896-1902).

Η τελευταία, προκειμένου να εντατικοποιήσει την εξόρυξη, προέβη στην ανάπτυξη μεγάλου εργοταξίου επεξεργασίας του λευκόλιθου και στην ίδρυση εργατικού οικισμού στη θέση Κατούνια, καθώς και στην κατασκευή υπέργειου (Γραμμή Decauville) και εναέριου συρμού μεταφοράς του μεταλλεύματος. Πρόκειται δηλαδή για την επιδίωξη επίτευξης υψηλής παραγωγικότητας και την ανάπτυξη μιας μεταλλουργικής και τεχνολογικής υποδομής ανταγωνιστικής και εφάμιλλης των άλλων γνωστών εξορυκτικών χώρων, οι οποίοι λειτουργούσαν ευρύτερα στο χώρο των Βαλκανίων στο πρώτο μισό του 20^{ού} αιώνα. Όμως, η ανάπτυξη αυτών των υποδομών είχε αρνητική επίπτωση στο φυσικό περιβάλλον, όπου αυτές αναπτύσσονταν. Συγκεκριμένα, η εκτεταμένη υλοτόμηση και η αύξηση του αριθμού των πυρκαγιών που ενέσκηπταν, λόγω και της λειτουργίας των ατμομηχανών που χρησιμοποιούσε η εταιρεία, οδήγησε σε δραματική μείωση της δασοκάλυψης στην περιοχή.

Θα ακολουθήσει, το 1902, η μεταβίβαση των μεταλλευτικών δικαιωμάτων της στην «Anglogreek Magnesite Company Limited», με την οποία οι εξορυκτικοί ρυθμοί

προοδευτικά εντείνονται για να κορυφωθούν το 1917. Στη συνέχεια, καταγράφονται οι προσπάθειες για την ανανέωση της υφιστάμενης σύμβασης, η οποία τελικά παρατείνεται το 1919.

Αμέσως μετά, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, η εξορυκτική της δραστηριότητα στην περιοχή της Λίμνης αρχίζει να περιορίζεται μέχρι την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Στη διάρκεια της Κατοχής η εταιρεία ανέστειλε τις εργασίες της, ενώ οι Γερμανοί και οι Ιταλοί προέβησαν σε αφαίρεση των εγκαταστάσεων και δεν έκαναν καμιά εκμετάλλευση του μεταλλείου.

Μεταπολεμικά οι προσπάθειες για επαναλειτουργία της επιχείρησης απέτυχαν, ενώ από το 1960 συντελείται αλλαγή στη χρήση αλλά και στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της κοιλάδας των Κατουνίων, μεταβολή η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα.

Στο **Τρίτο Κεφάλαιο** καταγράφονται οι μεταλλευτικές δραστηριότητες στη γειτονική περιοχή του Μαντουδίου και του Προκοπίου, όπου ουσιαστικά μετατοπίστηκε η εξόρυξη και η εκμετάλλευση του λευκόλιθου. Εκεί δραστηριοποιούνταν η «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» (1870-1913), οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις του Δημητρίου και Γρηγορίου Παπαστρατή (1912-1972), η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» (1913-1972), η οποία μετεξελίχθηκε στην «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.) (1972-1996) του Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη και η «V(B)iomagn» (1996-1999).

Σημειώνεται εκμηχάνιση των εξορυκτικών τους διαδικασιών με νέα τεχνικά μέσα, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την επίτευξη θεαματικών παραγωγικών αποτελεσμάτων. Η εκμετάλλευση των ορυχείων, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, περνά από την υπόγεια εξόρυξη, που ήταν χειρωνακτική και μικρής κλίμακας, στην επιφανειακή με τα βαριά μηχανήματα και τα φορτηγά μεγάλης ιπποδύναμης. Η συγκεκριμένη βιομηχανική δραστηριότητα, αφού πέρασε διαδοχικές φάσεις ακμής και ύφεσης, κατέληξε σήμερα να έχει ανασταλεί ολοκληρωτικά.

Στη συνέχεια, **στο Τέταρτο Κεφάλαιο**, επιδιώκεται η κατάδειξη της ιδιαιτερότητας της Λίμνης ως πολίσματος, το οποίο διαφοροποιείται ποιοτικά και ποσοτικά από άλλα οικιστικά συγκροτήματα της ελληνικής περιφέρειας, μέσα από τον προσδιορισμό της ιστορικής καταγωγής της κοινοτικής περιουσίας της, των αποπειρών σφετερισμού της, των διανομών του 1877 και 1922, των δικαστικών διεκδικήσεών της από το Ελληνικό Δημόσιο, της ανάπτυξης και της παρακμής της ιστιοφόρου ναυτιλίας της και των νέων δεδομένων που προέκυψαν από το συσχετισμό των παραγωγικών τάξεών της με το λευκόλιθο.

Παράλληλα, επισημαίνεται ο βιομηχανικός πλουραλισμός που χαρακτηρίζει, μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, τη Λίμνη, καθώς μέσα σε αυτή και στην περιφερειακή της ζώνη επισημαίνονται και άλλες βιομηχανικές μονάδες, σχετικές ή άσχετες με το λευκόλιθο («Α.Ε. Εκμεταλλεύσεως Χάρτου Οροβίαι», «Α.Ε. Βιομηχανίας Ρητίνης και Εμπορίου Αφών Ριτσώνη», «Εργοστάσιο Ξυλείας Πανταζή Πανταζή» κ.ά.). Η πληθώρα των ερειπωμένων βιομηχανικών κτιρίων και όλη η άλλη εναπομείνασα υποδομή, η οποία επισημαίνεται, καθιστά την περιοχή σημαντική για την κατανόηση της πρώιμης βιομηχανικής ιστορίας και της αρχιτεκτονικής στην πατρίδα μας.

Στο **Πέμπτο Κεφάλαιο** αποτιμώνται συνολικά τα εξορυκτικά δρώμενα που διαδραματίστηκαν στην περιοχή και κατά πόσο αυτά παρακολουθούν ή εν μέρει διαφοροποιούνται από την ανάπτυξη του υπόλοιπου μεταλλευτικού κλάδου της ελληνικής βιομηχανίας, κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα. Έμφαση, βέβαια, δίνεται στη μεταλλουργία του μαγνησίου, στην αποτυχία ορθολογικής αξιοποίησης του ελληνικού λευκόλιθου και στις προοπτικές ανάπτυξης συγγενούς βαριάς μεταλλουργικής βιομηχανίας.

Τέλος, στα **Συμπεράσματα** υποστηρίζεται ότι η Λίμνη αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση προεπαναστατικής κοινότητας, η οποία δεν έμεινε αμέτοχη στην εθνική έγερση του 19^{ου} αιώνα. Παρουσιάζοντας ένα ιδιαίτερο μοντέλο ανάπτυξης, κατόρθωσε να ευημερήσει σε όλη τη διάρκεια αυτού του αιώνα και να διατηρήσει τη δυναμική αυτάρκειας και προόδου και στη μεγαλύτερη διάρκεια του επόμενου, επενδύοντας τα όνειρά της σε μια καινούργια παραγωγική διαδικασία, αυτής των εξορύξεων λευκόλιθου.

Η εργασία, επίσης, περιλαμβάνει ένα εκτενές **Παράρτημα**, το οποίο λειτουργεί υποστηρικτικά του περιεχομένου όλων των προηγούμενων κεφαλαίων, καθώς παραθέτει: ορυκτολογικά, τεχνικά, ιστορικά και περιβαλλοντικά στοιχεία για το λευκόλιθο, συγκεντρωτικούς πίνακες παραγωγής διαφόρων περιόδων, καταλόγους εργαζόμενων στις μεταλλευτικές επιχειρήσεις, στατιστικά απογραφικά στοιχεία για τον πληθυσμό της περιοχής, την παραγωγή μαγνησιούχων ορυκτών, άρθρα από τον περιοδικό τύπο, αποσπάσματα από αυτοβιογραφικό έργο λογοτέχνη εργαζόμενου στα μεταλλεία, απομαγνητοφωνημένα αποσπάσματα από τη συνέντευξη του Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη, χάρτες, σκαριφήματα, φωτογραφίες. Στη συνέχεια, αναφέρονται λεπτομερώς οι Αρχειακές Πηγές και οι προφορικές Μαρτυρίες που αξιοποιήθηκαν, η Βιβλιογραφία καθώς και το Ευρετήριο.

Τέλος, στα **Συμπληρωματικά Παραρτήματα** παρατίθενται η Περίληψη της Εργασίας στη Γερμανική Γλώσσα και το Βιογραφικό Σημείωμα του συγγραφέα.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Η ιστορία του Ελυμνίου μέχρι το 1832

Η Λίμνη βρίσκεται εγκατεστημένη σε ένα μυχό του Βόρειου Ευβοϊκού Κόλπου και αναπτύσσεται αμφιθεατρικά, στα πλαίσια ενός γεωλογικού φατνώματος σαφώς προσανατολισμένου προς τη θάλασσα. Πιθανώς, εδράζεται πάνω στο αρχαίο Ελύμνιο του οποίου την ονομασία, οι νεότεροι Ελύμνιοι ναυτικοί, παραμόρφωσαν, συνέκοψαν και παρετυμολόγησαν από το αρχικό Ελύμνιο στο *Λίμνη*⁶. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την παλαιότερη ονομασία της σύγχρονης πόλης, η οποία μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα διατηρούσε και το ουδέτερο γένος της (το Λίμνι).

Οι βιβλιογραφικές αναφορές που διασώζουν το όνομα της πόλης μας παραπέμπουν σε χρόνους μυθολογικούς. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Αριστοφάνη στην κωμωδία «Ειρήνη»⁷: «*Καλλίστρατος φησί τόπον Ευβοίας το Ελύμνιον. Απόλλωνος δε ναός φησίν είναι εν Ευβοία. Νυμφικόν δέ τινές αυτό φησίν ότι Ζεύς τή Ήρα εκεί συνεγένετο*». Υπήρχε, μάλιστα, και αρχαιότατος ναός προς τιμήν τους.

Η εκδοχή ότι το Ελύμνιο ταυτίζεται με τις Αιγές, όπου σύμφωνα με τον Στράβωνα⁸: «*εν αις και το του Ποσειδώνος ιερόν του Αιγαίου. Δίαρμα δε εστί από μεν της Ανθηδόνας εις τας Αιγάς εκατόν είκοσι στάδια, κείται δ' επί όρους υψηλού το ιερόν, ην δε ποτέ και πόλις*», πρέπει να θεωρείται εσφαλμένη. Η θεωρία αυτή ξεκινάει από την άρνηση των ερευνητών να δεχτούν την ταυτόχρονη συνύπαρξη δυο ακμαίων πόλεων, οι οποίες απέχουν μεταξύ τους απόσταση, περίπου, οκτώ χιλιομέτρων. Βέβαια, την οριστική επιβεβαίωση θα μπορούσε να δώσει η αρχαιολογική σκαπάνη, καθώς εμφανείς είναι οι αναλημματικές βαθμίδες στον εξωτερικό χώρο της Μονής Γαλατάκη, στον ευρύτερο χώρο της οποίας τοποθετούνται οι αρχαίες Αιγές.

Χαρακτηριστικό απομεινάρι του παρελθόντος και συνάμα απόδειξη του σωστού εντοπισμού⁹ της αρχαιολογικής θέσης αποτελούν οι τέσσερις ογκώδεις κίονες, με κιονόκρανα δωρικού ρυθμού, τα οποία στηρίζουν τον τρούλο του ναού, οι δυο κίονες του νάρθηκα καθώς και η ανεύρεση στη θέση Χορτοκόπι, λίγο ψηλότερα από τη Μονή, θησαυρού ευβοϊκών νομισμάτων του 5^{ου} αιώνα.

⁶ Μπελλάρας, Κ. Νικόλαος, *Το Ελύμνιον*, Έκδοση Ένωσης Λιμνίων Ευβοίας, έκδοση Γ', Αθήνα 2000, σελ. 75-76, 127. Η πρώτη έκδοση έγινε το 1940.

⁷ Bothe, Fridericus, Αριστοφάνους Ειρήνη, Volumen primum, Lipsiae 1845, σελ. 215, σχόλια στο στίχο 1049 και Μπελλάρας, ό.π., σελ. 73.

⁸ Μπελλάρας, ό.π., σελ. 72.

⁹ Ό.π., σελ. 76.

Πάντως, όποια και αν είναι η αλήθεια, η πανάρχαια Ομηρική πόλη των Αιγών και αν δεν ταυτίζεται με το αρχαίο Ελύμνιον συνδέεται στενά μαζί του και εντάσσεται στον ίδιο ιστορικό χώρο, ο οποίος διαμορφώνεται στη Βορειοδυτική Εύβοια σαν ένα ημικύκλιο με κέντρο τη Λίμνη και ακτίνα μήκους το πολύ 15 χιλιομέτρων προς το εσωτερικό του νησιού. Η χάραξη αυτή συμπεριλαμβάνει και εντάσσει στο ζωτικό χώρο του Ελυμνίου και έναν άλλο οικισμό με εξίσου αινιγματικό παρελθόν, τις Οροβίες σημερινές Ροβιές.

Στα Βυζαντινά¹⁰ χρόνια (300-1200 μ.Χ.) η Λίμνη φαίνεται ότι βρίσκεται σε μεγάλη ακμή. Οι κάτοικοί της ναυπηγούν πλοία χάρη στην άφθονη ξυλεία των γύρω τους πυκνών δασών από πεύκα κατάλληλα για τη ναυπήγηση, αλλά και από μεγάλες βελανιδιές που προέρχονται κυρίως από τη Βόρεια Εύβοια. Τελειώνοντας αυτοί οι χρυσοί αιώνες (7^{ος}-8^{ος} αιώνας μ.Χ.), θα φθάσουμε στα τέλη του 9^{ου} αιώνα και στα χρόνια του Λέοντα ΣΤ΄, όταν επιδρομή Αλγερινών κουρσάρων καταστρέφει σχεδόν ολοκληρωτικά την πόλη. Οι εναπομείναντες κάτοικοι θα ανηφορίσουν ψηλότερα και θα χτίσουν για άμυνά τους τα «Καστριά» (10^{ος} αιώνας μ.Χ.).

Στα Φραγκοβενετσιάνικα χρόνια (1200-1453 μ.Χ.) αναφέρεται ναυτική δύναμη στο Βόρειο Ευβοϊκό¹¹, που είναι σίγουρο πως ήταν οι κάτοικοι του «Υπερθεν» Ελυμνίου των Καστριών, με τις εμπορικές, πολεμικές και άλλες ναυτικές τους δραστηριότητες, από τις οποίες δεν έλειπε ίσως και η πειρατεία. Πρακτικές οι οποίες επιβεβαιώνουν τη ναυτοσύνη των ντόπιων Λιμνιωτών, η οποία ενισχύθηκε υπέρμετρα με την άφιξη των ξενόφερτων θαλασσινών κατοίκων (από τη Σκόπελο, τη Λήμνο και αλλού¹²), τους οποίους εγκατέστησε στην περιοχή, κατά το 1275, ο περιώνυμος ιππότης Λυκάριος. Το «Υπερθεν» Ελύμνιο φαίνεται τότε πως ευδοκίμωσε σιγουρεμένο στα δύο Κάστρα του και απλωμένο τριγύρω στη μητρόπολη της Αγίας Άννας «Παναγιάς», καθώς μετέφερε πλούτο στον τόπο από ορθόδοξο αλλά και ανορθόδοξο, πειρατικό τρόπο, έναν «προκεφαλαιωτικό τρόπο σχηματισμού κεφαλαίου»¹³. Σύμφωνα με τον Μπελλάρα¹⁴, οι «Καστρινοί» Ελύμνιοι εξακολουθούσαν να διατηρούν μικρό ναυτικό στην παραλία από το 10^ο αιώνα μέχρι το τέλος περίπου του 15^{ου} αιώνα (1470 κατάληψη της Εύβοιας από τους Τούρκους), ναυτικό το οποίο ελιμενίζον στην παραλία του Κοχυλιού.

¹⁰ Φαφούτης, Γιάννης-Αποστόλου, Δημήτριος, *Λίμνη και Θάλασσα*, Έκδοση Δήμου Ελυμνίων Ευβοίας, Λίμνη 1999, σελ. 12-13.

¹¹ Miller, William, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα (1204-1566)*, τόμος Α΄, Αθήνα 1986, σελ. 424-425.

¹² Μπελλάρας, ό.π., σελ. 36, 55.

¹³ Λέων, Β. Γεώργιος, *Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία 1453-1850: Η πειρατεία*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1972.

¹⁴ Μπελλάρας, ό.π., σελ. 92-93.

Μετά την άλωση¹⁵ του κάστρου της Χαλκίδας (1470) και τον αποδεκατισμό των κατοίκων της Λίμνης από τους Τούρκους, βρίσκουμε την πόλη να κατοικείται πάλι από νέους οικητορες. Αυτή τη φορά από τα χωριά Μαραθόκαμπος και Καρλόβασι της Σάμου. Οι μέτοικοι, προφανώς, ήταν περισσότεροι από τους παλιούς κατοίκους και μπόρεσαν έτσι να επικρατήσουν. Ο εποικισμός αυτός έγινε σίγουρα μέσα στον 16^ο αιώνα, μεταξύ του διαστήματος 1562 μέχρι 1587 μ.Χ. Οι νέοι κάτοικοι ήταν ναυτικοί και φιλελεύθεροι, κάτω από την προστασία Σουλτανικών φερμανιών. Για αυτόν το λόγο τα δεσμά της δουλείας στη Λίμνη θα είναι στη συνέχεια λιγότερο επώδυνα. Πάντως, ο 16^{ος} αιώνας υπήρξε περίοδος ανασυγκρότησης¹⁶ του παραλιακού πολισματος, διότι πέρα από τη έλευση των Σαμίων σημειώνονται σημαντικά γεγονότα όπως η:

- εμφάνιση στη Λίμνη της λατρευτικής εικόνας της Παναγίας της Λιμνιάς.
- κατάβαση των Λιμνιωτών από το «Υπερθεν Ελύμνιον» στην παραλία.
- ύπαρξη επισκοπικής έδρας¹⁷.
- διαμόρφωση νέων ηθών και εθίμων και η εδραίωση αξιόλογης εμπορικής ναυτιλίας.
- ίδρυση της Μονής Οσίου Δαυΐδ ή Γέροντος.
- ανίδρυση της παλιάς και μοναδικής Μονής Γαλατάκη, με πύργο και τετράγωνο περίβολο, σύμφωνα με το σύστημα των ναών του Άθω.
- παραχώρηση Σουλτανικών και Πατριαρχικών ευνοιών προς την περιοχή και ιδιαίτερα προς τη Μονή Γαλατάκη.

Η Λίμνη¹⁸ ήταν ανέκαθεν κεφαλοχώρι, δηλαδή ιδιοκτησία των κατοίκων του και έτσι ήταν καταχωρημένο στα πρωτόκολλα των φορολογικών πινάκων του Οθωμανικού κράτους από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα και μετά. Οι κάτοικοί του, αν και υπήκοοι του Σουλτάνου, απολάμβαναν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας σε όλη την έκταση της γης του κεφαλοχωρίου και προστατεύονταν από την τουρκική νομοθεσία. Έτσι, απαγορευόταν αυστηρά να μετατραπεί σε τσιφλίκι και να πουλούν οι κάτοικοί του ιδιοκτησίες σε άλλους, οι οποίοι δεν ήταν ντόπιοι. Αν κάτι τέτοιο γινόταν αντιληπτό στην τουρκική κυβέρνηση, η πράξη αυτή ακυρωνόταν. Παρόλα αυτά, όταν οι Λιμνιώτες στα 1735 παρενοχλήθηκαν από κάποιους Οθωμανούς της Χαλκίδας, αναγκάστηκαν να προσφύγουν στην προστασία ενός Οθωμανού μεγιστάνα, του Ιμπραήμ Πασά, αντί αντιμισθίας 600 γροσίων. Το ποσό αυτό συνέχισαν να το καταβάλλουν και στους απογόνους του Τούρκου αξιωματούχου και με

¹⁵ Ο.π., σελ. 124-128.

¹⁶ Ο.π., σελ. 129.

αυτόν τον τρόπο οι Λιμνιώτες κατόρθωναν να είναι εντελώς ελεύθεροι και απαλλαγμένοι από τις τουρκικές καταχρήσεις και πιέσεις¹⁹.

Η Λίμνη παρουσίαζε αμιγή χριστιανικό πληθυσμό τουλάχιστον αρκετά χρόνια πριν από την Ελληνική Επανάσταση, ενώ η τουρκική παρουσία περιοριζόταν στους ορεινούς οικισμούς της (Σκεπαστή, Κουρκουλοί)²⁰. Αυτή η ισχνή εκπροσώπηση του τουρκικού στοιχείου στην περιοχή, σε συνδυασμό με την παρουσία του ισχυρού οπλαρχηγού της, Αγγελή Γωβιού, μπορεί να ερμηνεύσει και τους λόγους που «*υπερμεσούντος του Μαΐου, πρώτοι των Ευβοέων οι Λίμνιοι ησπάσθησαν τον, υπέρ της Πατρίδος των, ιερόν αγώνα*».

Παραμονές της Επανάστασης η Λίμνη διατηρούσε σημαντικό μέρος του πληθυσμού²¹ της (1184 ψυχές), παρά τη φυγή 50 οικογενειών τον Απρίλιο του 1790 στη Σκιάθο. Η ένταση και η ανασφάλεια που δημιουργήθηκε από την έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Αγώνα, σε συνδυασμό με τη δράση του Βερούση Μουτσανά στη Βόρεια Εύβοια, ανάγκασε τους Λιμνιώτες να εγκαταλείψουν προοδευτικά την πόλη τους και να διασφαλίσουν τις οικογένειές τους στη Σκόπελο, την Κύθνο, την Κέα, τη Σύρο, τον Πόρο, την Αίγινα και τελευταία στο Ναύπλιο.

2. Η Λίμνη στη μετά την ανεξαρτησία εποχή (1832-1848)

Οι Λιμνιώτες αρχίζουν να επανακάμπτουν με αργούς ρυθμούς στην αποτεφρωμένη πόλη τους λίγο πριν από τη διακήρυξη ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους και ολοκληρώνουν την παλιννόστησή τους από τους τόπους καταφυγής τους μετά το 1832. Τότε καταγράφεται πληθυσμός²² 950 κατοίκων και επισημαίνεται μακροπρόθεσμα μια δραματική αλλαγή στις παραγωγικές δυνατότητες της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, η οποία προεπαναστατικά παρουσίαζε μεγάλα παραγωγικά μεγέθη σε μια μικτού τύπου οικονομία.

¹⁷ Δυστυχώς για τη δραστηριότητα της Επισκοπής αυτής, που έφερε το όνομα «Καναλιών», οι πληροφορίες είναι ελάχιστες. Πιθανόν, να λειτούργησε για δύο περίπου αιώνες μετά τη σίγουρη ίδρυσή της το 16^ο αιώνα. Την ύπαρξή της πληροφορούμαστε από υπάρχοντα συγγίλια της Μονής Γαλατάκη, της εποχής των Πατριαρχών Θεολήπτου του Β' (1585) και Μεθοδίου του Γ' (1669). Βλ. ό.π., σελ. 231-232.

¹⁸ Ό.π., σελ. 136- 137.

¹⁹ Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι οι συγκεκριμένοι τίτλοι ιδιοκτησίας εξαφανίσθηκαν στις αρχές του 20^{ού} αιώνα. Για την αναφορά του περιστατικού της απώλειας, βλ. ό.π., σελ. 138 : «*Απαντες οι άνω τίτλοι ιδιοκτησίας ευρίσκοντο κατά τον Ιούλιον του 1914, εις το αρχεϊον της παλαιάς Κοινότητος, αλλά μετά τινά χρόνον εξηφανίσθησαν άγνωστον πως, ο δε πρόεδρος της Κοινότητος κ. Δημ. Ν. Τσιφόρος κατέσχε τούτους δια της αστυνομίας εις χείρας κάποιου Νικολ. Παπαντωνάτου*».

²⁰ Δούκουρης, Ν. Βασίλης, *Λίμνη 1821–1862, Τομές στην κοινωνική και πολιτική ταυτότητα της Ευβοϊκής πολιτείας (Α. Δημογραφικές και οικονομικές ειδήσεις για τη Λίμνη στα 1821 και 1832)*, Έκδοση Δήμου Ελμυνίων, Λίμνη 2002, σελ. 17.

²¹ Ό.π., σελ. 7.

²² Ό.π., σελ. 7-8.

Οι καταστροφές που προκάλεσαν οι Τούρκοι στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις επιφέρουν δραματική μείωση στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων, τα οποία στο εξής θα αναζητούν οι Λιμνιώτες από την ευρύτερη περιφέρειά τους ή θα τους τα διασφαλίζουν τα δεκάδες πλοία των ντόπιων ιδιοκτητών, τα οποία πλέον αναλαμβάνουν το έργο της ανασυγκρότησης και της ανάπτυξης της περιοχής. Η έκρηξη της εμπορικής ιστοφόρου ναυτιλίας στη Λίμνη, η οποία θα υποστηρίξει καθοριστικά την οικονομία της περιοχής μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, διασώζεται και στο θαυμασμό του πρώτου βασιλικού ζευγαριού²³ για «τα πολλά πλοία» που συνάντησαν στο πέρασμά τους από την πόλη, στη διάρκεια του ταξιδιού τους στη Βόρεια Εύβοια, το Φθινόπωρο του 1841.

Το εξαιρετικά μικρό βάθος και η σχετικά περιορισμένη έκταση της ζώνης εκμετάλλευσης, που είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό στη διαχρονική εξέλιξη του πολιτισματος, επισημαίνει την απεξάρτησή του από τις παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες, γεωργία-κτηνοτροφία, και προσημαίνει το ναυτικό του προσανατολισμό.

Η περιοχή φαίνεται να ανταποκρίνεται στο μοντέλο της διαχωριστικής γραμμής, η οποία ξεχωρίζει τις παραθαλάσσιες πόλεις του ελλαδικού χώρου από τις πόλεις της ενδοχώρας. Ξαναβρίσκουμε εδώ εκείνη την «*παμπάλαια διχοτομία του ελληνικού χώρου σε παράλιες περιοχές και ενδοχώρα*», την οποία είχε παρατηρήσει ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος²⁴, μελετώντας την Πελοπόννησο από το 14^ο ως το 18^ο αιώνα. Μετά τις μεγάλες πόλεις-λιμάνια του εξαγωγικού εμπορίου - Πειραιάς, Ερμούπολη, Πάτρα - ακολουθούν μικρότερες πόλεις, οι οποίες βρίσκονται σε κάποια απόσταση ασφαλείας από τα μεγάλα κέντρα, ώστε να διαχειρίζονται ακόμα αυτόνομα το εμπόριό τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκει το Αργοστόλι, η Ζάκυνθος, το Αίγιο, η Ιτέα, η Χαλκίδα και εμβόλιμα στον πλου ενός θαλάσσιου δρόμου (Ευβοϊκός Κόλπος), η Λίμνη. Αποδεικνύεται, έτσι, η σημασία των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας στην ανάπτυξη της οικονομίας της αγοράς, με επιστέγασμά της την αστική ανάπτυξη. Ρόλος ιδιαίτερα σημαντικός, αφού το δίκτυο των χερσαίων συγκοινωνιών (οι δρόμοι δηλαδή, μια και δεν υπάρχει ακόμα σιδηρόδρομος) δεν έχει αναπτυχθεί²⁵.

Αποτελούσε, λοιπόν, η Λίμνη το μόνο ολοκληρωμένο αστικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, το οποίο διατηρούσε ελάχιστους δεσμούς με τον αγροτικό χώρο και ζούσε

²³ Φαφούτης - Αποστόλου, ό.π., σελ.15. Σχετικά με αυτό το βασιλικό ταξίδι στις Βόρειες Σποράδες και στην Εύβοια βλ. περιγραφή του L. Poss (πρώην Καθηγητής Αρχαιολογίας και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας-1837), *ΑΕΜ*, τ. 2, 1935.

²⁴ Παναγιωτόπουλος, Βασίλης, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Ιστορικό Αρχείο/Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1985, σελ. 355-356, 360.

²⁵ Αγριαντώνη, Χριστίνα, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο-Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σελ. 119-120.

κυρίως από το εισαγωγικό εμπόριο, τη ναυτιλία, που ελεγχόταν από τους Λιμνιώτες ναυτικούς, και τα ναυπηγεία τα οποία απέφεραν κέρδη από τους εμπλεκόμενους στο κύκλωμα ναυπήγησης (μαραγκούς, καλαφάτηδες, σιδεράδες, ρητινοσυλλέκτες κ.ά.)²⁶.

Ο Βόρειος Ευβοϊκός Κόλπος αποτελεί ένα τυπικό παράδειγμα κλειστής θαλάσσιας περιοχής, όπου η ναυσιπλοΐα συνιστούσε μία από τις πρωταρχικές ανάγκες των κατοίκων της για την επικοινωνία με τις απέναντι ακτές. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι Λιμνιώτες έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο για τη ναυσιπλοΐα μέσα στη δική τους θάλασσα και στη συνέχεια έβαλαν πλώρη με τα καράβια τους προς το υπόλοιπο Αιγαίο και προς άλλες πιο απόμακρες θάλασσες.

Αναμφίβολα οι ανακατάξεις και οι μετακινήσεις πληθυσμών, στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στις τοπικές κοινωνίες και λειτούργησαν σαν συγκοινωνούντα δοχεία για τη συνέχιση και τη διαιώνιση του ναυτικού πολιτισμού των Ελλήνων στον ευρύτερο χώρο του Αιγαίου.

Θα υποστήριζε κανείς ότι οι μακραιώνες καταβολές των Λιμνιωτών από ναυτικές, μακρινές, ξεχασμένες πατρίδες (Σάμος, Λήμνος) και η κληρονομημένη ναυτοσύνη τους, ήταν, εν δυνάμει, μια παρακαταθήκη που από καιρό τώρα έφεραν μαζί τους και η οποία τους έκανε να ξεχωρίζουν από τους άλλους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής, αλλά που τώρα, λόγω των συγκυριών, ενεργοποιείται δραστικά.

Ο Μπελλάρας²⁷ χαρακτηριστικά αναφέρει για τη συμπεριφορά των Λιμνιωτών κατά την προεπαναστατική περίοδο: *«Αμαθείς τινές εκ των πέριξ του Ελυμνίου χωρικών, κατηγορούν τους Ελυμνίους ως οκνηρούς, μη καταγινομένους εις την καλλιέργειαν της γης και στερουμένους ούτω και των προχείρων προϊόντων αυτής. Οι άνθρωποι ούτοι κατά τας περιορισμένας αντιλήψεις των είχαν δίκαιον, διότι αληθώς οι Ελύμνιοι εστερούντο ιδίως λαχανικών, οπωρών, οσπρίων και τα τοιαύτα, άτινα επρομηθεύοντο έξωθεν, πλὴν οι κατηγορούντες δεν ηδύναντο να δίδωσι πέραν του κύκλου των, ότι τουτέστι το έδαφος του Ελυμνίου ήτο και είναι άγονον και απρόσοδον, ενώ τα εκ της θαλάσσης κέρδη ουδέ και πόρρωθεν ήτο δυνατόν να συγκριθώσι με τα λαχανικά και τα όσπρια των χωρικών, άτινα αντί ευτελεστέρου τιμήματος ηδύναντο να προμηθεύονται παρά αυτών. Κάποτε μάλιστα η ψύχωση των Ελυμνίων προς την θάλασσα έφθανε εις αδικαιολόγητον σημείον, λόγου χάριν*

²⁶ Βλ. Δούκουρης, ό.π., «*Η Λίμνη*», έγραφε, στις 11 Δεκεμβρίου 1866, ο Δήμαρχος Αγγελής Φλώκος προς το Νομάρχη Εύβοιας: «έχει πλοία μεγάλα μεν πλέον των 30 κατεχωρημένα εις διαφόρους λιμένας του κράτους, μικρά περί των 10 [...] τα δε εισαγόμενα και καταναλισκόμενα εν τοις τρισί Δήμοις εισίν ζένα προϊόντα οίον σιτηρά, όσπρια παντός είδους, οπώρες νωπές και ζηρές, ψαρικά παστά, βούτυρο, τυρος, ζώα μικρά και μεγάλα, όρυζα, καφές, ζάχαρη, πηλίνα αγγεία, σίδηρος κατηγορασμένος, υφάσματα βαμβακερά και νήματα» (ΤΑΛ, *Ναυτικό-Πλοία*, αρ. πρωτ.: 7557).

²⁷ Μπελλάρας ό.π., σελ. 190.

όταν κατά τα πρώτα έτη της ανεξαρτησίας ο Οθωμανός ιδιοκτήτης του τσιφλικιού των Μανδανικών προσέφερεν εις τον εκ πατρός πάππον μου την αγοράν του τσιφλικιού των Μανδανικών αντί ένδεκα χιλιάδων γροσίων, ο πάππος μου μετά τινά σκέψιν του απήντησεν, ότι επροτίμα μάλλον να ναυπηγήσει πλοίον παρά να σκλαβώσει τα χρήματά του εις την γην. Ητο τάχα λογική η απάντησις αύτη; Ίσως ναι, διότι εις τους αμφιβόλους και αβεβαίους τότε καιρούς μόνον η θάλασσα τους παρείχε τα κέρδη, άλλως δε δεν πρέπει να λησμονώμεν ότι τα πλοία υπήρξαν πολλάκις οι σωτήρες και της ζωής των αυτής και της υπάρξεώς των. Τοιαύτη ήτο η ψυχολογία των πατέρων μας ».

Έτσι, λίγα χρόνια μετά την επανάσταση και την αποκατάσταση των πραγμάτων ο Ιάκωβος Ραγκαβής²⁸ θα γράψει ότι: «οι κάτοικοι του Ελυμνίου μετήρχοντο την ναυτικήν», ενώ στην απογραφή²⁹ του 1839, το 1/5 των κατοίκων της Λίμνης καταγράφεται στη στήλη του Εμπορικού Ναυτικού.

Η εύκολη επικοινωνία την οποία παρείχαν οι θαλάσσιοι δρόμοι σε αντίθεση με μια απομονωμένη ενδοχώρα, με υποτυπώδη οδικά δίκτυα, διευκόλυνε την ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας η οποία, ύστερα από την καταστροφή που είχε υποστεί στην περίοδο του Αγώνα, άρχισε να βρίσκει την παλιά της αίγλη στα πρώτα Οθωνικά χρόνια.

Λόγω διοικητικής ανυπαρξίας και μέχρι να οριστούν Αρχές³⁰ οι κάτοικοι, όπως και στην περίοδο της τουρκοκρατίας, εξέλεξαν αμέσως μετά την επανεγκατάστασή τους Τοπική Δημογεροντία, η οποία διήρκησε μέχρι το 1836, όταν συστάθηκε ο Δήμος Αιγαίων (Διάταγμα της 20^{ης} Ιουνίου 1836: «Περί διοικητικού οργανισμού», Φ.Ε.Κ.: 28), το όνομα του οποίου παρέπεμπε στις αρχαίες Αιγές και ο οποίος περιελάμβανε 17 οικισμούς (η Λίμνη έδρα του Δήμου, ο Άγιος Νικόλαος, οι Κεχρεές, τα Μαντανικά, οι Κουρκουλοί, η Σκεπαστή, το Καλαμούδι, οι Οροβίες, το Παλιοχώρι, ο Αγιαννάκος, ο Άγιος Βασίλειος, ο Δρυμόνας, η Μονή Γέροντα, η Κούλουρος, το Μαρούλι, το Μετόχι του Ξηροποτάμου και η Μονή Ταξιάρχη).

²⁸ Βλ. Φαφούτης - Αποστόλου, ό.π., σελ. 15.

Ιάκωβος Ραγκαβής (1779-1855): Λογοτέχνης, τιμήθηκε με το αξίωμα του μεγάλου Ποστέλνικου της Βλαχίας. Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 κατέφυγε στην Οδησό και γύρισε στην Ελλάδα, όταν διορίστηκε πρωθυπουργός της ο Καποδίστριας

²⁹ Ειδικά σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι η ενασχόληση με τη γεωργία ήταν ουσιαστικά δευτερεύουσα και συμπληρωματική εργασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην απογραφή του 1839 από ένα σύνολο 977 ψυχών, που κατοικούσαν στη Λίμνη, καταγράφονται στη στήλη του Εμπορικού Ναυτικού 150 (ΤΑΛ, Απογραφικά: Απογραφή 1839). Περισσότερα στοιχεία για τη ναυτική παράδοση των Λιμνιωτών, βλ. Μπελλάρας, ό.π., σελ. 188-190 και Φαφούτης - Αποστόλου, ό.π.

³⁰ Δούκουρης, Ν. Βασίλης, *Λίμνη 1821-1861. Τομές στην κοινωνική και πολιτική ταυτότητα της Ευβοϊκής πολιτείας. (Από τη δημογεροντία στο Δήμο)*, Λίμνη, Έκδοση Δήμου Ελυμνίων, 2000, σελ. 31 και Μπελλάρας ό.π., σελ. 188.

Οι κάτοικοι της Λίμνης ήταν απόλυτοι κύριοι και συνιδιοκτήτες πάνω σε όλη την περιφέρεια του κεφαλοχωρίου, όταν το Βασιλικό Διάταγμα³¹, υπ. αριθ. 29/17.11.1836, «*Περί Ιδιωτικών Δασών*» (Φ.Ε.Κ.: 69/1.12.1836) απέσπασε από την πόλη τα δάση³², λόγω μη εμπρόθεσμης προσαγωγής των τίτλων. Η εξέλιξη αυτή αποτελούσε ένα βαρύ πλήγμα για την τοπική οικονομία αλλά και για το φρόνημα των κατοίκων της, αφού το βλέμμα της πόλης μπορεί να ατένιζε προς τη θάλασσα, αλλά ένας σφυγμός της κτυπούσε και στο υπερκείμενο πευκόφυτο δάσος της (Υ)Ψηλής Ράχης. Από το χώρο αυτό οι Λιμνιώτες, αιώνες τώρα, προμηθεύονταν τη ξυλεία για τη ναυπήγηση των πλοίων τους, καυσόξυλα για τη θέρμανσή τους, αλλά και το προϊόν από την εκτεταμένη ρητινοκαλλιέργεια και τη ρητινοσυλλογή που είχε αναπτυχθεί.

Αυτό αποδεικνύεται από πίνακα³³ που καταδεικνύει ότι οι κάτοικοι της Λίμνης προεπαναστατικά, παράλληλα με τη γεωργία, εκμεταλλεύονταν και τις εκτεταμένες δασικές εκτάσεις του περιαστικού χώρου, οι οποίες απέδιδαν στους παραγωγούς, εκτός από καύσιμη ύλη, 5.000 καντάρια³⁴ πίσσα και 6.000 οκάδες νέφτι, υλικά αναγκαία για

³¹ Μπελλάρας, ό.π., σελ. 138.

³² Από τους πρώτους χρόνους της εθνικής ανεξαρτησίας τέθηκε το ερώτημα της κυριότητας των δασών, τα οποία κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας αποτελούσαν περιουσία των κοινοτήτων. Το Δημόσιο θεωρούσε ότι, εφόσον τα δάση ανήκαν στο Σουλτάνο, η κυριότητά τους περιέρχονταν στην ελληνική πολιτεία αυτοδικαία μετά την απομάκρυνση των Τούρκων. Αντίθετα, οι κοινότητες υποστήριζαν ότι την κυριότητα των δασών την είχαν αποκτήσει οι ίδιες λόγω της μακροχρόνιας νομής τους.

Στις 17 Νοεμβρίου 1836 το Ελληνικό Κράτος, με το Βασιλικό Διάταγμα, υπ. αριθ. 29: «*Περί Ιδιωτικών Δασών*» (Φ.Ε.Κ.: 69/1.12.1836), προσδιόρισε για τον εαυτό του την ιδιοκτησία των δασών με εξαίρεση εκείνα για τα οποία οι ενδιαφερόμενοι θα παρουσίαζαν επίσημους τίτλους (Ταπί) μέσα σε καθορισμένη ημερομηνία. Στην Εύβοια, βέβαια, η σύγκρουση ήταν σφοδρότερη, αφού το Δημόσιο θεωρούσε ότι η περιοχή εξαιρούνταν και από τις περιορισμένους χαρακτήρα ευεργετικές διατάξεις του προηγούμενου Β.Δ. Το θέμα, όμως, για την Κοινότητα Λίμνης είχε και μια επιπλέον βαρύτητα, αφού η αμφισβήτηση της κυριότητας των δασών συνδεόταν και με την κατοχή των μεταλλείων λευκόλιθου, που υπήρχαν μέσα στη διαφιλονικούμενη δασική έκταση. Οι επανειλημμένες προσπάθειες της Κοινότητας για την άρση της κατοχής και κυριότητας του Δημοσίου, στα δάση που αναπτύσσονταν περιμετρικά του πολισματος, θα αποτύχουν τελεσίδικα με απόφαση του Αρείου Πάγου στις 8.12.1901, αλλά θα επιτύχει να κατοχυρώσει τα μεταλλεία ως κοινοτική ιδιοκτησία. Σημειωτέον ότι το επιτυχημένο για τα κοινοτικά συμφέροντα αποτέλεσμα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στη δραστηριοποίηση του ενοικιαστή των κοινοτικών μεταλλείων (Παπαντωνάτου), ο οποίος, για άγνωστους λόγους, προχώρησε και στην υπεξαίρεση των επίσημων εγγράφων που του είχαν εμπιστευθεί και τα οποία αποδείκνυαν τα δίκαια της κοινοτικής ιδιοκτησίας. Βλ. ΤΑΛ, Έκθεσις Παν. Γιαννακοπούλου εισηγητού της Νομαρχίας. Χαλκίδα 7 Μαΐου 1945.

Παρόμοια περίπτωση αμφισβήτησης της κυριότητας δασικών εκτάσεων, μέσα στις οποίες αναπτύσσονταν μεταλλεία, είχαμε και στην περιοχή του Λαυρίου. Οι τότε νομικοί εκπρόσωποι του Σερπιέρη και της εταιρείας του «Ιλαρίων Ρου και Σία» υποστήριζαν, ότι ο νόμος «*Περί δασών*» του 1836, που έδινε το δικαίωμα στο Δημόσιο να καταλαμβάνει δασικές εκτάσεις για τις οποίες οι φερόμενοι σαν ιδιοκτήτες δεν προσκόμισαν ως το τέλος του 1837 τίτλους κυριότητας, έχει καταργηθεί από τα Συντάγματα του 1844 και 1864. Και τα δύο αναφέρουν ότι κάθε νόμος που αντιβαίνει στα άρθρα «*περί ιδιοκτησίας*» καταργείται. Συνεπώς, εφόσον το Δημόσιο δεν κατόρθωσε να καταλάβει τα δάση ως το 1844 δεν έχει το δικαίωμα να τα διεκδικεί τώρα, επειδή πολλές ποσότητες σκωρίας και εκβολάδων βρίσκονταν σε δασικές περιοχές. Βλ. Συνδεσμός Μεταλλευτικών Επιχειρήσεων (Σ.Μ.Ε.), *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος*, Αθήνα 1979, σελ. 185.

³³ Δούκουρης, ό.π., σελ. 25

³⁴ Καντάρι είναι ο γνωστός στατήρας των 44 οκάδων (1 οκά = 400 δράμια ή 1280 γραμμάρια). Καταργήθηκε την 1^η Ιουλίου 1958 και αντικαταστάθηκε από το κιλό.

οικιακή χρήση, για τη ναυπήγηση ιστιοφόρων πλοίων και πιθανότατα για εξαγωγές³⁵. Ίσως, τελικά, η πυκνή δασική κάλυψη των γύρω από τη Λίμνη λόφων να ερμηνεύει και την απουσία ελαιοφυτειών³⁶.

Βέβαια, η διαπιστωμένη τεχνογνωσία γύρω από την παραγωγή και την επεξεργασία της ρητίνης σχετίζεται άμεσα με την ανάπτυξη συγγενούς βιομηχανικής μονάδας από τον Ιωάννη Κ. Ριτσώνη μέσα στα όρια της πόλης, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η οποία μάλιστα είχε και μονοπωλιακό χαρακτήρα σχεδόν για όλη την επικράτεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ανέκαθεν, η δασική αυτή περιοχή θεωρούνταν εθιμικά περιουσιακό στοιχείο των 145 οικογενειών³⁷, οι οποίες πριν και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης συγκροτούσαν την ανοργάνωτη³⁸ Κοινότητα Λίμνης και είχαν καταβάλει τα αναλογούντα χρηματικά ποσά, για την εξαγορά της, στους Οθωμανούς. Μάλιστα, κατά πάγια τακτική, η εκπροσώπησή της στη σύναψη των μετέπειτα συμβολαίων εκμίσθωσης των μεταλλείων της γινόταν από τον εκάστοτε Δήμαρχο Αιγαίων, ο οποίος συνέβαινε να είναι ταυτόχρονα και Πρόεδρος της ιδιότυπης αυτής αστικής κοινοπραξίας. Ας μην ξεχνάμε ότι κάτι τέτοιο προέκυπτε, αφού το πόλισμα της Λίμνης ήταν το πολυανθρωπότερο στα όρια του Δήμου και μονοπωλιακά εξέλεγε τις τοπικές διοικητικές αρχές της αρεσκείας του.

Η «κολόβωση» της Λίμνης από τα δάση της δεν αναγνωρίστηκε ουσιαστικά ποτέ από τους κατοίκους της, αλλά επιχειρούνταν διαρκώς από τους ίδιους η ανατροπή του τετελεσμένου για αρκετές δεκαετίες αργότερα. Πάγιο επιχείρημα των Λιμνιωτών ήταν ότι η δασική περιοχή, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «*Εθνικές Γαίες*», επεκτεινόταν πολύ περισσότερο πέρα από τα φυσικά της όρια και παραβίαζε ιδιωτικές περιουσίες³⁹ των μελών της Κοινότητας: «*[...] η κοινότης ημών ήτο ανέκαθεν και επί τουρκοκρατίας και μέχρι του 1838 κυρία και κάτοχος του δάσους της περιφέρειας Λίμνης του Δήμου Αιγαίων. Και πρώτον*

³⁵ «*Τα πλοία των νήσων ήρχοντο εις τα παράλια του νησιού και επρομηθεύοντο από τους κατοίκους γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα και ξυλείαν ναυπηγήσιμον, ως και ρητίνην, σανταλό και νέφτι, απαραίτητα είδη εις την ναυπηγικήν*», βλ. Αφέντρας, Γεώργιος, «*Λαογραφικά της Βορείου Εύβοιας*», *ΑΕΜ* 9 (1962), σελ. 228. Για την παραγωγή των προϊόντων της περιοχής, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βλ. Μπελλάρας, ό.π., σελ. 197.

³⁶ Δούκουρης, ό.π.

³⁷ Μπελλάρας, ό.π., σελ. 140-141.

³⁸ Το ιδιότυπο αυτό οργανωτικό σχήμα θα συνεχίσει να λειτουργεί αυθύπαρκτα, με αναγνωρισμένη οντότητα νομικού προσώπου (Νόμος ΑΧΛΖ΄ του 1887), μέσα στα πλαίσια του Δήμου Αιγαίων και να προστατεύει τα περιουσιακά της στοιχεία μέχρι το 1912. Μάλιστα, ο Άρειος Πάγος, με σχετική του απόφαση, συμπεριέλαβε στις νέες κοινότητες (διοικητική Κοινότητα Λίμνης) και αυτές που είχαν οργανωθεί παλαιότερα (ιδιωτική-ανοργάνωτη Κοινότητα Λίμνης). Η μεταβίβαση, βέβαια, των περιουσιακών στοιχείων της Παλιάς Κοινότητας στη Νέα Κοινότητα ολοκληρώθηκε το 1918, αφού μεσολάβησε 8χρονος σκληρός δικαστικός αγώνας για την αποφυγή της συγχώνευσης, η οποία τελικά δεν αποφεύχθηκε.

³⁹ ΤΑΛ, *Μεταλλεία-Ορυχεία: υποφ. 7 (1885-1910)*. Ενώπιον του Εφετείου Αθηνών. Προτάσεις της εν τω Δήμω Αιγαίων Κοινότητος Λίμνης εκπροσωπούμενης υπό του Προέδρου του Κοινοτικού Συμβουλίου Σταμούλη Βαρβούζου. Λίμνη 1899.

μεν το δάσος περιωρίζετο υπό των πετρωδών και μη επιδεκτικών καλλιεργείας λόφων. Παραμεληθείσης όμως της καλλιεργείας των γαιών, διότι οι κάτοικοι επεδόθησαν κατά την επανάστασιν και μετά αυτής εις την ναυτιλίαν, εχερσώθησαν και τα επιδεκτικά καλλιεργείας μέρη, και ούτω το δάσος περιέλαβε και τα μέρη ταύτα [...]».

Βέβαια, η αδιαφορία που επιδείχτηκε αρχικά στην ανατροπή του τετελεσμένου είναι δυσερμήνευτη, αλλά πιθανόν να αιτιολογείται από το σύγχρονο προσανατολισμό του πολιτισματος προς τη ναυτική ανάπτυξη. Αξίζει, πάντως, να προσεχθεί ότι η οικειοποίηση του Δημοσίου έγινε στην καθαυτή έννοια του δάσους, χωρίς να προσδιορίζεται με σαφή τρόπο και η επέκταση της κυριότητας στο έδαφος που αυτό αναπτυσσόταν. Αυτή η ασάφεια της διοικητικής πράξης λειτούργησε μακροπρόθεσμα σε όφελος των συμφερόντων της Κοινότητας, καθώς αργότερα ξεκινά μια νέα σειρά διεκδικήσεων για την κατοχή του νέου πλουτοπαραγωγικού πόρου που θα ανακαλυφθεί.

Μετεπαναστατικά το ενδιαφέρον για την ευρύτερη περιοχή της Ψηλής Ράχης αναθερμαίνεται, όταν διαπιστώνεται ότι στο έδαφος και υπέδαφός της υπήρχαν μεγάλες συγκεντρώσεις αξιοποιήσιμων μεταλλευμάτων και ιδιαίτερα λευκόλιθου. Δεν γνωρίζουμε, βέβαια, αν η επισήμανση της καινούργιας πλουτοπαραγωγικής πηγής είχε πραγματοποιηθεί από πολύ παλαιότερα και αν ήταν γνωστή και ταυτόχρονα αξιοποιήσιμη από τους κατοίκους της. Τολμά κανείς να υποθέσει ότι η έντονη οπτική εντύπωση από την άσπρη απόχρωση του επιφανειακού λευκόλιθου, διασώζεται, πιθανόν, στο όνομα της πιο ιστορικής για την περιοχή Μονής, του Αγίου Νικολάου Γαλατάκη.

Ήδη⁴⁰ από το 1847-48 μέλη της Κοινότητας Λίμνης άρχισαν την αναζήτηση και την εκμετάλλευση κοιτασμάτων λευκόλιθου στα όρια της κοινοτικής ιδιοκτησίας με εμπειρικούς τρόπους και επιτύγχαναν μικρή παραγωγή μεταλλεύματος ικανής, ίσως, να καλύψει τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Η πρόταξη της συγκεκριμένης δραστηριότητας δεν θα πρέπει, προφανώς, να αποτελούσε μόνο ένα τεχνητό επιχείρημα, το οποίο θα χρησιμοποιούνταν στη συνέχεια από τους εκπροσώπους της Κοινότητας στην προσπάθεια τους να κατοχυρώσουν μεταλλευτικά δικαιώματα στην περιοχή, αλλά υποδηλώνει μια αρκετά πρόωμη αφετηρία συσχετισμού των Λιμνιωτών με την εκμετάλλευση του συγκεκριμένου ορυκτού.

⁴⁰ ΤΑΛ, *Μεταλεία-Ορυχεία: Υποφ. 1920-1929*. Ένστασις Κοινότητας Λίμνης κατά Νομάρχη. Λίμνη 15 Μαρτίου 1929.